

משרד החינוך

המרכז לחקר הפדגוגיה
שחממות אקדמיה-שדה
אוניברסיטת בר-אילן בני ברק
מركز أبحاث ودراسات تربوية
فكرات بن الألفية ومن العقل العربي
جامعة بن غوربون في النقب

קישורים
להוגנות בחינוך

זיהוי חוזקות והבחנה בחסר

סדנא א | רקע תיאורטי

חלק א | סבב פתיחה - משימת כתיבה אישית (20 דק'):

- כתבי על מקרה שזכור לך שבו מורה או איש צוות הבחינה/ה בחוזקה שלך.
- מה הייתה החוזקה?
- מה אפשר למורה לזהות את החוזקה שלך?
- איך ההבחנה של המורה השפיעה עליך?

חלק ב | לימוד בזוגות של הרקע התיאורטי - זיהוי של חוזקות תלמידים והבחנה בחסר (30 דק'):

- המשתתפות מתחלקות לזוגות, קוראות את הרקע התיאורטי ודנות בשאלות:
- מה התחדש לכן מקריאת הרקע התיאורטי?
- מה בתיאוריה הזו נראה לכן מאתגר?

הבחנה בתהליכי חשיבה של תלמידים

כל פעילות כיתתית, פשוטה ככל שתהיה, עמוסה באירועים המתקיימים בזמנית בכל רגע נתון. כשמורה מלמדת או צופה בפעילות כיתתית, היא מפנה את תשומת ליבה להתרחשויות מסוימות (למשל לתלמיד שאינו משתתף בדיון), מפרשת את מה שהיא רואה באופן מסוים (למשל משערת שהוא חושש להשתתף ולדבר מול כל הכיתה) ומקבלת החלטה באשר לפעולה המתאימה שעליה לבצע (למשל להציע לתלמיד לספר סיפור אישי שקשור בשאלה שהנחתה את הדיון). **תהליך זה, שבו מורים שמים לב לאירועים מסוימים, מפרשים אותם ובוחרים דרך פעולה, נקרא "הבחנה מקצועית" (teacher professional noticing)** (Jacobs et al., 2010; Konig et al., 2022).

אחת מן היכולות החשובות לשיפור ההוראה ולקידום הלמידה היא היכולת להבחין בתגובות התלמידים בזמן השיעור. כאשר מורות מבחינות בתגובות המבטאות התנהגות (למשל השתתפות או חוסר השתתפות), רגש (למשל התלהבות או מבוכה בעקבות מטלה מסוימת) ובייחוד בתגובות המבטאות חשיבה של תלמידים (למשל כיצד התלמיד מבין את הרעיון המובא בשיעור), הן יכולות להתאים את ההוראה שלהן טוב יותר לתלמידים ולתמוך בלמידה של התלמידים לאורך זמן. בתהליך ההתמקצעות מורות לומדות לאילו התרחשויות חשוב יותר לשים לב ומאילו התרחשויות אפשר ואפילו כדאי להתעלם. בתחילת הדרך

מורות נוטות לשים לב יותר להתנהגויות "מפריעות" של תלמידים, ועם ההתמקצעות הן לומדות להפנות תשומת לב רבה יותר לביטויי חשיבה של תלמידים.

במה אנו בתור מורות מבחינות כשאנו מפנות מבט אל התנהגויות, אל ביטויי חשיבה ואל תגובות רגשיות של תלמידים שונים בכיתה, ואיך ההבחנה והפרשנות של האירועים בכיתה מעצבות בסופו של דבר את הפעולות שלנו?

הבחנה בחסר לעומת הבחנה בחוזקות התלמידים

מורות עשויות להבחין בהתנהגויות ובביטויי חשיבה של תלמידים ולפרש אותם בשני אופנים: הבחנה בְּחָסֵר (deficit noticing) לעומת הבחנה בְּחֻזְקוֹת (asset noticing) (Louie, 2018). **הבחנה בחסר היא הנטייה של מורים לשים לב תמיד לטעויות, לחוסר ידע או לחוסר הבנה של תלמידים מסוימים ולהתעלם מן ההצלחות של תלמידים אלה, מיכולותיהם ומן הכוחות שיש בהם.** הנטייה להבחין בחסר מלווה בכך שמורות מייחסות את הטעויות ואת חוסר הידע ליכולת נמוכה (קבועה) של התלמידים. לכן דרכי הפעולה של מורות אל מול אותם תלמידים אינן תומכות לרוב בלמידה שלהם (Louie et al., 2021; Louie, 2018)

הנטייה להבחין בחסר (deficit noticing) בנוגע לתלמידים מסוימים היא תולדה של הבנייה חברתית ובייחוד של "שיח של חוסר" (deficit discourse). זהו שיח שרווח מאוד בתרבות הבית-ספרית ומופנה בייחוד כלפי אוכלוסיות מודרות, ביניהן תלמידים הלומדים בבתי ספר תת-משיגים. חוסר היכולת או "הרמה הנמוכה" מיוחסים בדרך כלל למשפחות התלמידים, לתרבות שהם מגיעים ממנה או ללקויות קבועות. תהליך ההבניה החברתית של "שיח של חוסר" מתקיים ומשתמר למשל דרך השימוש הרווח בקטגוריות כגון "תלמידים חלשים" (לעומת "חזקים") או תלמידים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך (לעומת מעמד סוציו-אקונומי גבוה) - שימושים אלו מקפלים בתוכם הנחות יסוד שעלולות לעכב שינוי וקידום של התלמידים. ההבחנה בין "תלמידים חלשים" ל"תלמידים חזקים" לדוגמה מקפלת בתוכה הנחת יסוד בנוגע ליכולתם הקוגניטיבית של התלמידים, שלכאורה אינה ניתנת לשינוי. **שיח החסר מעצב באופן לא מודע את הפניית המבט של המורים, את תפיסת היכולת שלהם לפעול אל מול אותם תלמידים ואת דרכי הפעולה שלהם. אם למשל תלמיד נתפס "חלש", גם כאשר הוא ישתתף בשיעור, המורה בכיתה עלולה לא להבחין בהשתתפות שלו או לחשוב שהתשובה שלו מוטעית, מבלי לזהות את ההבנה (החלקית) שהתשובה שלו מבטאת או את היכולות ואת ההצלחות שהוא מבטא.**

איך אפשר לאתגר את הנטייה להבחין בחסר?

מחקרים שנעשו בשנים האחרונות מתארים מורים המנסים לאתגר במודע ובמכוון את הנטייה להבחין בחסר של תלמידים מאוכלוסיות מודרות באמצעות תהליך מנוגד שמטרתו לזהות חוזקות, יכולות והצלחות של תלמידים מאוכלוסיות מודרות. יש מספר דרכים להתגבר על הנטייה להבחין בחסר:

1. לזהות בגוף הרעיונות שמבטאים התלמידים את ניצני ההבנה ואת משאבי הידע שהם מתבססים עליהם. כך למשל כחלק מן המחקר במיזם מישרים, באחד השיעורים בכיתות ב' שאלה המורה את התלמידים אילו כישרונות יש להם. אחת מן התלמידות ענתה: "הכישרון שלי זה לעשות שיעורים". דרך פריזמה של הבחנת חסר, ייתכן שתשובה כזאת אינה מתיישבת עם דוגמאות קלאסיות לכישרונות (שבדרך כלל קשורים בתחביבים, במיומנויות יוצאות דופן וביכולות של יצירה), אבל דרך פריזמה של הבחנה בחוזקות, המורה יכולה לזהות בתשובת התלמידה הבנה של המושג "כישרון" בתור יכולת או מיומנות.

2. להרחיב את ההגדרה "המסורתית" של הצלחה בתחום הדעת (במקרה שלנו אוריינות), ולזהות מגוון רחב של יכולות, כישורים והתנהגויות שיש בהם ערך ללמידתו של התלמיד. לדוגמה במחקרם של לואי ושותפיה (Louie et al., 2021) הרחיב מורה בתפיסתו את מנעד הכישורים הרלוונטיים ללמידת מתמטיקה. כישורים אלה כללו למשל השתתפות בכיתה ("היא תמיד משתפת את כולם ברעיונות שלה"), יצירתיות ("הוא הציג דרך פתרון שאף אחד לא חשב עליה"), התמדה ("הוא הצליח להתמיד ולהתמודד אל מול הבעיה"), יכולות תקשורת ויצירת קשר בתור בסיס ללמידה ועוד.

אף שתחושת ההעצמה היא כלי פדגוגי שאין להקל בו ראש, חשוב להדגיש כי בנוגע לזיהוי של חוזקות תלמידים, אין הכוונה להחמיא לכל תלמיד או תלמידה לשם החיזוק או לשם ההעצמה בלבד, ואין לזהות בכל מעשה, פעוט ככל שיהיה, ביטוי לחשיבה ולהבנה מעמיקה. יתר על כן, אין הכוונה להנמיך את רף הציפיות של המורה מן התלמידים. זיהוי החוזקות הוא מלאכה מורכבת, והוא דורש מן המורה לשים לב לחוזקות ולהגיב בדרך שתקדם את התלמידים ותתרום ללמידה שלהם. התמיכה ביכולתם של מורים לזהות יכולות, חוזקות והצלחות של תלמידיהם בבתי ספר תת־משיגים יכולה להיות מנוף חשוב לשינוי.

במליאה: איסוף של הדיון שהתבצע בזוגות, המנחה מחלקת את הלוח לשניים: מה התחדש ומה מאתגר ואוספת מחשבות מהמשתתפות.

חלק ג' | מה עוצר אותנו מלהבחין בחוזקות של תלמידים - דיון במליאה (30 דק'):

בחלק הזה אנחנו רוצות לדבר על הקושי להבחין בחוזקות של התלמידים - מה גורם לנו להבחין דווקא בחסר?

נפתח את הנושא לדיון בקבוצה:

- למה קשה לנו להבחין בחוזקות? מה עומד מאחורי זה?
- באילו סיטואציות אתן מבחינות בחסר אצל התלמידים?
- באילו סיטואציות אתן מבחינות בחוזקות של התלמידים?
- מה יאפשר לנו להרחיב את נקודת המבט ולראות חוזקות גם אצל תלמידים שמגיעים מרקע של חסר?

